

PREGLED PROUČAVANJA U STILISTICI

Slavica VRSALJKO

Sveučilište u Zadru
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
slavicav@unizd.hr

Sažetak: U radu se daje pregled proučavanja u stilistici, stranoj i hrvatskoj. Polazišta su u pregledu različitosti poimanja stila i stilistike, koja je u svojim proučavanjima išla s jedne strane u smjeru literarne, a s druge strane u smjeru lingvističke stilistike. Početke hrvatske stilističke misli vezujemo uz Tomu Maretića, čija je normativna stilistika obilježila prvu polovicu XX. st. Stilistika druge polovice XX st. krenut će u novom smjeru jer će biti pod utjecajem proučavanja Charlesa Ballyja i njegove afektivne stilistike. Kraj šezdesetih godina obilježit će početak proučavanja funkcionalne stilistike, a time i funkcionalnih stilova.

Ključne riječi: stil, stilistika, hrvatske stilističke misli, normativna stilistika, smjerovi u stilistici

UVOD

Cilj je rada dati pregled početaka stilističkih proučavanja kao puta prema proučavanjima lingvističke stilistike. Riječ je o razdoblju koje obiluje stilističkim raznolikostima, o kojima bi se mogle pisati edicije. Međutim, ovdje se daju tek obrisi značajnijih misli i imena koja su obilježila to vrijeme i time stvorila temelje na kojima se izgrađivala stilistika.

Dat će se pregled do sedamdesetih godina prošloga stoljeća, to jest do perioda funkcionalizma u stilistici, koji uvjetuje rađanje funkcionalnih stilova. Time dolazi do širenja područja stilističkih istraživanja, koja će biti predmetom daljih znanstvenih napora.

U radu se kreće od definiranja pojma stil, a nastavlja se s pregledom početaka stilističkih proučavanja strane i hrvatske stilistike. Iznesene su specifičnosti svoj-

stvene europskoj, ali i hrvatskoj stilističkoj misli. S obzirom na način njezina poimanja, s vremenom su se profilirale s jedne strane književna ili literarna stilistika, čiji je cilj interpretacija književnoga djela, a s druge strane lingvistička stilistika, čije je predmet proučavanja jezik.

U središnjem poglavlju dat će se pregled strujanja hrvatske stilističke misli do perioda funkcionalizma. Početke stilističkih proučavanja vezujemo uz nekoliko imena koja su se bavila stilistikom na prijelazu XIX. u XX stoljeće. Riječ je o Adolfu Veberu i Ivanu Filipoviću, koji svoje stilističke postavke vezuju uz Tomu Maretića, autora *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1899.). Iako je na njegovim stilističkim postavkama temeljena većina stilističkih proučavanja toga vremena, zamjerala mu se suženost u predmetu proučavanja, teorijska nejasnoća te normativno poimanje stila.

U posljednjem poglavlju dat će se pregled stilističkih proučavanja Zdenka Škreba, Petra Guberine, Branka Vuletića, Frane Čale i drugih. Kraj šezdesetih godina obilježit će početak proučavanja funkcionalne stilistike, a time i funkcionalnih stilova. S razvojem društva stvorit će se i potreba za širenjem područja stilističkih istraživanja.

1. Različitosti poimanja stila

Korijene stilističkih proučavanja vezujemo uz antičku retoriku, koja razlikuje „prost ili nizak stil“, koji je pripadao govoru o malim i neznatnim stvarima, „srednji stil“, koji prati izlaganje stvari što zaokupljaju duh, te „uzvišen stil“, koji je služio za izricanje velikih misli.¹ U tradicionalnoj stilistici dominiralo je normativno tumačenje stila, prema kojemu je stil mogao biti samo „dobar način pismenoga izricanja misli u prozi“. Tijekom stoljećâ razvoja stilističke misli razlikovali su se i načini njezina poimanja – oprečnosti u definiranju očitovale su se u različitim područjima proučavanja, s jedne strane književnoga a s druge jezičnog. Cilj književne ili literarne stilistike bila je interpretacija književnoga teksta: – njezinim utemeljiteljem smatra se Leo Spitzer, koji definira stil kao „umjetničku različitost“.

Lingvistička stilistika kao znanstvena disciplina svoga utemeljitelja vidi u Charlesu Ballyju, koji stil definira kao individualni način ekspresije, i time stvara temelje lingvističke stilistike, koja stavlja naglasak na afektivnost u govoru i utvrđivanju ekspresivnog sustava jezika koji govornicima stoji na raspolaganju.

Suvremena je strukturalna stilistika deskriptivnog karaktera – bilježi postojeće stanje, opisuje i analizira funkcioniranje jezičnih sredstava u nekom stilu, pokazuje promjene u stilu i slično.

¹ Usp. Simeon, R. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, P-Ž, MH, Zagreb 1969., str. 511-513.

Novije stilističke discipline, koje svoja područja istraživanja vezuju uz post-strukturalističke teorije, smatraju kako uloga stilistike nije samo deskripcija, nego i interpretacija, objašnjenje stila, a pritom se mora uvažiti sociokulturni kontekst u kojemu neki tekst nastaje, odnosno u kojem se čita ili sluša (Bakaršić 2001.: 35).

2. Put prema lingvističkoj stilistici

Stilistika se razvila početkom prošloga stoljeća, ali joj korijene pronalazimo u grčkim i rimskim poetikama i retorikama, koje su nastojale analizirati književno djelo prema općim načelima analize jezika. Poslije se, sve do osamnaestoga stoljeća, razvijala kao znanost koja je uz učenje o govorništvu obuhvaćala i učenje o jeziku, o proznom izražavanju uopće i o načelima kritičkoga ocjenjivanja pojedinih književnih djela. Prema pravilima stare retorike, trebalo je govoriti i pisati onako kako je govorio ili pisao koji od glasovitih pisaca ili govornika. Antička je retorika općenito utvrđivala obvezna sredstva i postupke jezičnoga izražavanja koja su nužno morala dovesti do vrijednih književnih djela. U osnovi učenja o pojedinim stilovima smatralo se kako postoji nekoliko temeljnih načina pisanja, stilova ili tonova, koji se međusobno razlikuju po izboru riječi, po načinu na koji se formiraju rečenice, po temama koje se obrađuju i slično. Stara je retorika razlikovala visoki, srednji i niski stil. Visokim su se stilom obrađivale teme iz ratničkoga života, čiji su likovi morali biti nositelji moralnih i etičkih načela. Zbog takvih uvjeta upotrebljavale su se samo određene riječi i pojmovi. Niskim stilom prikazivali su se obični ljudi iz naroda koji su bili vezani uz običan seoski ili građanski život: bio je slobodnijega karaktera pa se mogao čuti i pokoji vulgarizam. Srednjemu stilu bio je svojstven položaj o kojemu svjedoči i samo njegovo ime.

Aristotelova *Retorika*, Ciceronovi, Kvintilijanovi te kasniji, srednjovjekovni i renesansni spisi o govorništvu govore kao o stilu, to jest o svojstvu koje svaki jezični iskaz u svjesnoj mjeri posjeduje.

Stilistika je sve do XIX. st. bila normativnoga karaktera, a otada pa sve do danas ona neprestano oscilira između proučavanja osobitosti govora, s jedne, i književne interpretacije koja svoju analizu započinje analizom jezične osobitosti i jezične organizacije teksta, s druge strane (Bagić 2006.: 7).

Takve su postavke uvjetovale formiranje dvaju pravaca u stilistici. Jedan se vezuje uz Karla Foslera i Lea Spitzera, koji kao predmet proučavanja stilistike uzimaju stil pojedinca i tumače ga u duhu impresionističke kritike. Drugi je pravac predstavljen radovima C. Ballyja, koji iz svog proučavanja isključuje sve što je individualno, estetski osmišljeno, te predmet stilistike, dakle stil, vidi u kolektivnom jeziku. Leo Spitzer smatra se najznačajnijim predstavnikom stilističke kritike. On jezik poima kao vanjsku kristalizaciju unutarnje forme. Svoja istraživanja temelji na intuiciji, a smatra kako svaka riječ ima svoju etimologiju, svoj

etimon, tako da i svako umjetničko djelo ima svoju etimologiju, svoje intimne razloge i zakone, koji se kriju u stvaraočevoj duši kao njegov „duhovni etimon“.

Spitzerova kritika traži osnovnu ideju umjetničkog djela; put kojim se do te ideje dolazi jesu neke lingvističke osobine, devijacija ili odstupanje. Na njega je posebno utjecao i Freud sa svojim terminom podsvjesnoga, s kojim je povezana i Croceova intuicija.²

Godinu 1909. uzimamo kao vrijeme rađanja moderne stilistike; tada je izašla knjiga Charlesa Ballyja. Bally je iznio svoju koncepciju stilistike (razvijena pod utjecajem De Saussureove lingvističke škole), koja je nastala kao reakcija na Foslerovu i Spitzerovu stilističku školu, u kojoj je poistovjećen književni jezik s jezikom umjetničke književnosti. Njegova je koncepcija teorija o afektivnim jezičnim sredstvima. Njome su udareni temelji deskriptivnoj stilistici, u kojoj su centru pozornosti ekspresivna jezična sredstva, stilistička obojenost i stilističko značenje. Upućuje na značenje sinonimije, koja će poslije prerasti u centralni problem stilistike. Najznačajnija djela iz tog područja sadržana su u *Nacrtu stilistike* (*Précis de stylistique*) i *Pregledu francuske stilistike* (*Traité de stylistique française*). Pod utjecajem svoga učitelja De Saussurea Bally posebnu pozornost posvećuje „lingvistici govora“, sinkronijskim jezičnim aspektima, asocijativnim odnosima u jeziku kao izvoru afektivnog izraza i odnosima u sintaktičkom ili sintagmatskom lancu.

Ballyjeva je stilistika lingvistička, koja u jezičnu analizu uvodi kriterij afektivnosti i kao takva ne može biti dio povijesnih istraživanja. Stilistika, prema Ballyju, do svojih rezultata može doći ako odmah povezuje riječi s mišlju, ako izraze poveže s jedinicom misli i ako istovremeno može opažati izraz i sve što on uključuje, tj. njegovu intelektualnu ili afektivnu vrijednost. Prema tomu, onaj koji govori vrši izbor između afektivnijih i afektivnijih izraza. Unošenjem psihološkoga i sociološkoga momenta u jezičnu analizu Bally unosi novost i u lingvistikku. U svojim se istraživanjima uglavnom zaustavio na analizi riječi, nije studirao stilističku vrijednost kompleksnijih struktura kao što su rečenice. Proučavao je opći, a ne individualni jezik.³

Devoto, iako Ballyjev sljedbenik, prihvaća Marouzeauov⁴ kriterij lingvističkog izbora *choix, scelta*. Stilistika koja se bavi istraživanjem izbora rezultat je paralelnih manifestacija fonetike, morfologije, sintakse i leksika, lingvostilistike kojom ne upravlja obvezatnost uporabe nego mogućnost izbora. Devoto, kao i Spitzer, priznaje postojanje dviju stilistika, spontanije, koja bi obraćala pozornost na upoznavanje ekspresivnih vrednota, i druge, koja bi išla obratnim smjerom, od spoznavanja ekspresivnih vrednota vraćala se ocjeni dometa i vrijednosti au-

² Usp. Frangeš, Ivo. 1959. *Stilističke studije*, Zagreb: Naprijed.

³ Usp. Guberina, P. *Stilistika*. Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1967.

⁴ Jules Marouzeau, *Traité de stylistique latine*; uz Ballyja se također smatra osnivačem moderne stilistike.

torova izbora iz *lingua instituto*: time se stilistika odriče svakoga estetskog suda i odmiče se od Croceove estetike. Ima za cilj proučavati individualni jezik pisca, ne s aspekta estetske ili umjetničke vrijednosti teksta nego s aspekta djelovanja na kolektivni jezik.

O postojanju dviju stilistika, lingvističke s jedne strane i književne s druge, svjedoče i postavke Guiraudove stilistike, po kojoj stil „postaje izraz individualnog genija“. Ne više ekvivalencije s jednom idealnom formom nego spontana forma ideje, isto tako bitna za pojedinca kao i njegovo ponašanje ili njegov karakter (Lešić 1971.: 144). Guiraud kao moto za svoju *Stilistiku* uzima krilaticu „Stil – to je čovjek“. Na osnovi ova dva aspekta moderna se stilistika razvila u dva već spomenuta pravca; jedna proučava odnos jezičnog izraza i misli promatrajući jezične činjenice same za sebe kao ekspresivna sredstava u jeziku, a druga proučava odnos jezičnog izraza i pojedinca, promatrajući jezične činjenice kao individualnosti onoga koji ih upotrebljava. Jedna je stilistika lingvistička i deskriptivna, druga književna i genetička.

Pierre Guiraud u svojoj *Stilistici* govori o ekspresivnim i impresivnim vrijednostima. Ekspresivne vrijednosti odražavaju one jezične činjenice koje nesvjesno odaju podrijetlo onog koji govori. Impresivnu vrijednost imaju one jezične činjenice kojima svjesno nastojimo ostaviti dojam na sugovornika. Evokativne vrijednosti prema Guiraudu podrazumijevaju ton, jezik epohe, jezik društvene klase, društvene grupe, pokrajinski jezik i slično. Ovakva analiza stila odnosila se na jezik u funkciji života. No, takve ideje postaju osnova lingvističke stilistike, koja se počinje baviti proučavanjem onih jezičnih elemenata koji imaju stilističku vrijednost i koji na neki način aktualiziraju jezični izraz.

2.1. Pravci u stilistici

Osim lingvističke i književne stilistike, u stilistici su se s vremenom oblikovali mnogobrojni pravci. U ovom pregledu spomenut ćemo podjelu koja izdvaja tri dominantna pravca u stilistici: impresionističku, strukturalističku i poststrukturalističku stilistiku (Bakaršić 2001.: 15).

Impresionistička stilistika za predmet svog proučavanja uzima književno djelo, tj. njegov jezik. Kao polazište u svom pristupu ne uzima objektivno lingvističko stajalište, nego subjektivni kriterij.

Strukturalna lingvistička stilistika⁵ i njezini predstavnici, lingvisti-strukturalisti, smatraju da se detaljnijim lingvističkim tehnikama mogu dublje i preciznije analizirati književni tekstovi i ostali tipovi tekstova, a time i odrediti njihov stil.

⁵ Strukturalizam se najprije javio u znanosti o jeziku. Suvremena orijentacija proučavanja u književnosti koja se poslije razvija i kao semiotika književnosti javlja se 70-ih godina XX. stoljeća. Oslanja se na lingvistiku F. de Saussurea, to jest na njegove polazne distinkcije između jezika i govora, označitelja i označenog te dijakronije i sinkronije.

Ovako širok predmet stilističkih proučavanja svojstven je slavenskoj stilističkoj školi, dok anglosaksonska škola još uvijek ne izlazi iz okvira proučavanja stila književnog djela. Krajnji je domet ovoga strukturalnog pravca funkcionalna stilistika. Funkcionalna je stilistika grana ili pravac u stilistici. Definira se kao lingvistička disciplina što proučava upotrebu i funkcioniranje jezika u pojedinim područjima ljudskoga života, odnosno funkcionalno raslojavanje jezika u obliku stilskih formacija sistemskog karaktera – funkcionalnih stilova (Tošović 1998.: 21).

Najznačajniji predstavnik strukturalne stilistike, M. N. Kožina, kao predmet stilistike uzima izražajne mogućnosti i sredstva različitih razina jezičnih sistema, njihova stilistička značenja i markiranost (drukčije nazvani konotacijama), kao i zakonitosti upotrebe jezika u različitim sferama komunikacije i posebnu organizaciju govora, specifičnu za svaku sferu (Bakaršić 2001.: 44).

Poststrukturalna je stilistika u okrilju poststrukturalne filozofije i teorije književnosti. U ovoj se školi polazi od uvjerenja da je tekst mjesto za pregovaranje značenja te da značenje proizlazi iz odnosa prema drugim tekstovima i kontekstima.

Naznačeni su tek smjerovi područja stilističkih istraživanja, koji zbog svoje širine mogu biti predmetom nekih drugih radova, ali ne i ovog pregleda.

3. Hrvatska stilistika od njezinih početaka do prve polovice XX. st.

O počecima hrvatske stilističke misli govori se u članku Vatroslava Kalenića koji nam daje pregled proučavanja stilistike koja sežu čak do Adolfa Vebera i njegove rasprave *O slogu hrvatskom* te poslije Ivana Filipovića i njegove knjige *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole*, Zagreb 1876.

Veber u raspravi *O slogu hrvatskom*⁷, tj. o stilu hrvatskoga jezika, ne daje samo savjete kako treba bolje i ljepše pisati, dakle nije riječ samo o savjetima iz teorija pismenosti, nego daje *konstantne jedinice kolektivne stilistike hrvatskoga jezika* toga vremena. Ivan Filipović u knjizi *Kratka stilistika za građanske i više djevojačke škole* (1876.) daje pregled gotovo svega onog što ćemo poslije naći kod Maretića i drugih. Naime, on spominje i obrađuje prozaični slog, poslovni slog, opis, razgovor i slično, te govori o jednostavnom, srednjem i uzvišenom stilu.

Početke intenzivnijih stilističkih proučavanja pronalazimo u djelu Tome Maretića *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, objavljeno 1899.⁸

⁷ Vatroslav Kalenić u časopisu *Jezik* objavljuje članak „Lingvostilističko proučavanje hrvatskoga jezika“, u kojem iznosi Veberovo poimanje stila hrvatskoga jezika u njegovoj raspravi *O slogu hrvatskom*, 1869. Adolfo Veber Tkalčević prije svega je bio filolog, začetnik Zagrebačke filološke škole, koja je egzistirala u drugoj polovici XIX. st.

Maretić definira stil kao „način izricanja misli“. Definiciju širi na „način izricanja misli u prozi“, dok o načinu pjesničkog izricanja misli govori poetika (Maretić.: 575).

On uočava razliku između predmeta zanimanja gramatičara i stilista; naime, gramatičar inzistira na onomu što je pravilno rečeno, a zanimanje stilista ide šire pa on uz gramatičku i leksičku pravilnost traži da ono što se izriče bude ukusno, izdvajajući tri glavna svojstva dobra ili *ukusna* stila:

I. JASNOĆU (razumljivost)

II. ISTINITOST

III. LJEPOTU

Maretić pod jasnoćom podrazumijeva razumljivost, koju će pisac postići ako kod čitatelja razvije istu misao koju je on imao dok je pisao. Istinitost vezuje uz logičnost u iznošenju misli; naime, prema njemu, stilisti često zanemaruju vezu logike sa zdravim razumom „jer prebrzo misle i pišu“. Pod ljepotom podrazumijeva točnost, skladnost, glatkoću i čistoću. Sadržaji među rečenicama moraju biti usklađeni, a u pisanju riječi potrebno je paziti na broj slogova, blizinu istih suglasnika i samoglasnika. Maretić predlaže upotrebu naših riječi gdje god je to moguće, a ne stranih. Primjerice, protivi se upotrebi riječi koje su danas u duhu standardnojezične norme kao što je oporuka – oporučitelj, lihva – lihvar, a nekad su bili arhaizmi. Ono što Maretić naziva ljepotom stila, zapravo je logički sklad i gramatička pravilnost.

Ocjene su vrijednosti Maretićeve stvaralaštva oprečne. Kao polazište u ocjeni njegova jezikoslovnog djelovanja, a i njegove *Gramatike*, izdvojit ćemo nekoliko kritika iz različitih vremenskih perioda. A. Belić u članku „Stil i jezik“ iznosi kako je Maretićevo poimanje stilistike usko. Prema njemu, područja su stilističkih istraživanja bezgranična; stoga Belić u svojim istraživanjima i ulazi u područje lingvistike.

⁸ Tomo Maretić bio je hrvatski vukovac, uz M. Divkovića, Ivana Broza i druge. Svim tadašnjim intelektualcima njegova je gramatika služila za učenje hrvatsko-srpskog jezika. Naime, riječ je o *Gramatici i stilistici hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, koja je prvi put izdana 1899., a drugo, popravljeno izdanje izlazi 1931. godine. Misao vodilja u koncipiranju leksika bila je „kako prosti narod govori“; odbacivao se leksikografski i terminološki rad Bogoslava Šuleka, a i hrvatska književna tradicija. Korpus po kojem su vukovci normirali književni jezik bio je Karadžićev idiolekt, to jest jezik njegovih djela. Usprkos svemu, Maretićeve je gramatika jedna od najvažnijih gramatika do kraja XIX. stoljeća. Bila je postojana zbog dobre utemeljenosti. U posljednjem poglavlju govori se o stilistici i daje se svojevrstan dodatak (antibarbarus) ili popis barbarizama, s naznakom kako je bolje govoriti ili pisati. Jezični korpus koji je poslužio kao građa toj gramatici obuhvaća Karadžićeva izdanja narodnih pjesama, pripovijedaka i poslovice te Karadžićeva i Daničićeva djela, odabrana kao jedini temelj jezičnomu standardu. Tog dodatka stilistici nema u drugom izdanju *Gramatike* iz 1931. godine jer se nalazi u Maretićevoj *Hrvatskom ili srpskom jezičnom savjetniku*, objavljenom 1924.

Vatroslav Kalenić u članku „Maretićeva stilistika“ uvažava Maretićeve zasluge u jeziku, međutim prigovara mu da se stilistika ne bavi samo prozom niti načinom pismenog izricanja misli nego kompletnim jezičnim iskazom. Osim toga, kao Maretićeve nedostatke navodi teorijsku nejasnoću, nedostatak u navođenju primjera, koji su prema Kaleniću trivijalni i banalni. Kalenić tekst zaključuje mišlju kako Maretić nije kriv što se od vremena kada je članak objavljen opis i sadržaj stilistike promijenio, stoga njegove teorijske poglede naziva „elementarnom teorijom pismenosti“.

U Kalenićevu članku „Lingvostilističko proučavanje hrvatskoga jezika“ o Maretiću se govori kao o nastavljaču Veberova i Filipovićeve rada, koji se nslanja na znanstveno kvalitetne gramatike, ali Kalenić naglašava da je Maretić trebao precizirati naziv. Primjerice, trebao ju je nazvati „praktična stilistika ili teorija pismenosti“.

U novije vrijeme ocjenu Maretićeve *Gramatike* a posebno područja iz stilistike, dao je Samardžija u svom djelu *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*⁹. On priznaje Maretićev utjecaj na formiranje gramatičke norme hrvatskoga standardnog jezika, ali primjećuje da je njegov utjecaj na stilističku normu bio znatno slabiji. Razlog je tomu što je stilistika temeljena na postavkama tzv. tradicionalne ili predlingvističke stilistike; stoga su takve postavke bile rijetko prihvaćene.

Osim toga, u poglavlju o „Razvoju hrvatskoga književnog jezika“, u aktualnoj hrvatskoj gramatici (Barić, E. i suradnici. 1997.: 34) Maretićevoj *Gramatici* priznaju normativnu dosljednost i strogost, ali zamjeraju joj jednostranost, osobito sintaktičku i stilističku, jer zaobilazi korpus hrvatske književnosti i zanemaruje mnoge izražajne mogućnosti i stilske postupke hrvatskoga jezika.

Ono što je većina autora priznavala Maretiću jesu njegove zasluge u jeziku. Zamjerala mu se suženost u predmetu proučavanja, zanemarivanje cjelovitijega jezičnog iskaza, teorijska nejasnoća i slično. Osim toga, on u stilističkim proučavanjima zanemaruje korpus hrvatske književne tradicije, slijedeći u svemu Vukove jezične postavke. Maretić je isticao kako “i najapstraktnije filozofičke izraze grčke ili nemačke možemo prostonarodnim jezikom opisati tako, da ne upotrebimo nijedne reči, koje nema u Vukovu rečniku, – ali kako bi to prost, rastegnut i razvodnjen jezik bio!” (Maretić 1924.: 15).

Počeci stilističkih proučavanja vezuju se i za područja nekadašnje Jugoslavije; primjerice, Aleksandar je Belić¹⁰ sasvim drukčije od Maretića poimao stilon

⁹ Marko Samardžija, 2004., u drugom dijelu knjige *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naknada, obrađuje sociolingvističku problematiku s prijelaza XIX. u XX. stoljeće. Između ostalog se dotiče i djelovanja Tome Maretića.

¹⁰ Aleksandar Belić, srpski lingvist iz prve polovice XX. st. Pisac mnogih rasprava i jezičnih ogle-da.

naime polazi od definicije Jana Razvadovskog, prema kojemu je područje stilistike sasvim neodređeno. Zapravo ustaje protiv uskog shvaćanja stila, jer prema njemu stil ima svako tko piše ili govori, i time prvi kod nas upućuje na stilske diferencijacije jezika.

Belić smatra kako je beskrajno veliko polje stilistike, ali nije bezgranično. Stoga pod predmetom stilistike podrazumijeva sljedeće: „Lingvističko razmatranje jezika pokazuje duh ili prirodu jezičnih pojava. Prirodom ili duhom jezika određuju se mogućnosti za misaoni ili osjećajni način iskazivanja misli ili izražavanja, pisanja ili govora; svim tim mogućnostima, sa njihovim vezivanjem za potrebe, obzire i ciljeve našeg stvaralaštva, ma koje vrste ono bilo, bavi se stilistika“ (Belić 1935.: 134).

Belić jasno odvaja lingvističko proučavanje jezika od stilističkoga, ističući mogućnosti koje nam nudi jezik kao područje koje obrađuje stilistika. Na taj način širi svoja gledanja u odnosu na suvremenike.

3.1. Hrvatska stilistika do razdoblja funkcionalizma

Početak druge polovice XX. stoljeća hrvatska je stilistika za predmet svojih proučavanja uglavnom uzimala književna djela. Razlike su se ponajviše očitovale u načinu stilističkih analiza. Kao polazišta u analizama služile su teorijske postavke europske, a i svjetske stilistike.

Na izmaku 50-ih godina XX. stoljeća Zdenko Škreb objavljuje značajan članak „Prijelaz iz gramatike u stilistiku“ (Škreb 1954.: 55), u kojem na primjerima, kako on kaže, hrvatskih majstora stila Vladimira Nazora i Ivane Brlić-Mažuranić pokazuje kako gramatička izražajna sredstva s prvotnim logičkim smislom postaju *stilska* sredstva. Na primjeru Nazorova djela *Šarko* pokazuje kako gramatika prelazi u stilistiku, osobito u postavljanju pitanja gdje su neke činjenice već poznate. Riječ je o „stilskom pitanju“ ili pitanju bez „logičkog smisla“. Škreb osim toga nabroja ostala stilska sredstva koja vrše funkciju prijelaza iz područja gramatike u stilistiku. Riječ je o stilskim figurama kao što su retoričko pitanje, antiteza, figura nabranjanja i druge.

Petar Guberina svojim će stilističkim postavkama umnogome afirmirati novije teorijske poglede iz područja stilistike. Naime, on će 50-ih godina objaviti dva članka, „Kako se može definirati stilistika sa stanovišta jedinstva jezičnog izraza“ i „Stilistički i stilografski postupci: naučna i literarna analiza“ (1955.). U prvom članku polazi od Ballyjeva poimanja stilistike kao znanosti koja se bavi proučavanjem afektivnog sadržaja izraza. Smatrao je kako pri stilističkoj analizi izraza treba pretpostaviti postojanje dvaju izraza. Drugim riječima, stilistika pretpostavlja izbor izraza. Guberina u svojim pogledima ide šire od Ballyja, smatrajući kako nema stilistike i stilističke vrijednosti bez izbora, ali se izbor vrši na liniji kvalitativnih a ne kvantitativnih izbora, kako je to mislio Bally. Stilistika prema

tome ostaje objektivna znanost koja u svom materijalu stalno nailazi na kvalitete ljudskih raspoloženja, reakcija i subjektivnih stavova uopće te stilističkih izraza.

U članku „Stilistički i stilografski postupci: naučna i literarna analiza“ polazi od definicije kako stilistika s jedne strane označuje „nauku o jezičnim sredstvima, koja izražavaju afektivnost“; s druge strane, služi za oznaku „individualne strane izražavanja, to jest stila“. U prvom dijelu Guberina slijedi Ballyjevo gledanje na stilistiku kao na znanost o afektivnom sadržaju jezičnih sredstava. Elementi koje stvaraju afektivni izrazi mogu biti „indirektna izražajna sredstva“, koje autor članka naziva vrednotama govorenog jezika, a to su intonacija, jačina, rečenični tempo, pauza, mimika, geste i kontekst stvari. Afektivni stilistički postupci ne mogu se asimilirati s umjetnošću jer prema Guberini čine dio gramatike, koja će primjenjujući njihove teorijske i eksperimentalne metode potpuno promijeniti svoj lik. Takva bi se gramatika s vremenom mogla nazvati stilističkom gramatikom, koja bi pri stilskim analizama mogla služiti kao putokaz kojim bi se došlo do identifikacije smisla i vrijednosti jezičnog izraza izvan umjetničke kategorije.

Sva tri područja, afektivna stilistika, stilski i stilografski postupci te književna kritika, međusobno su povezana, a svako od njih različito je efikasno za konačno razumijevanje izraza i njegove estetske vrijednosti, ističe Guberina.

Slične postavke Guberina objavljuje u djelu koje će izaći 60-ih godina pod nazivom *Stilistika*. I dalje ostaje pri Ballyjevim stilističkim postavkama. Definira stilistiku i s aspekta jedinstva jezičnog izraza. Tu izdvaja dvije karakteristike:

- I. isti skup glasova izražava različite misli,
- II. različiti skup glasova izražava iste misli.

U prvom slučaju kontekst i vrednote govornog jezika ostvaruju jedinstvo izraza i realiziraju stilističku, emocionalnu vrijednost. Da bismo mogli govoriti o stilističkim vrijednostima, moramo imati izbor izraza.

Stilistička istraživanja koja su išla u tom smjeru dio su istraživanja Branka Vuletića, koji se u članku „Govor i stilistika“ dotiče predmeta proučavanja fonostilistike, morfostilistike, semantostilistike i sintaktostilistike. U okviru fonostilistike između ostalog proučava tzv. „akcent isticanja“, pojavu u kojoj je sva stilistička vrijednost sadržana u zvukovnom ostvarenju. Među prvima termin govora povezuje sa stilističkim istraživanjima. Kao najčešće morfostilističke postupke izdvaja deminutive i augmentative, koji nose stilističku, afektivnu poruku, to jest govornikov odnos prema predmetu govora. U okviru semantostilističkih postupaka govori o upotrebi riječi u prenesenom značenju. I dalje na primjeru sintaktostilistike pokazuje kako se svi navedeni stilistički postupci mogu promatrati i kroz postupke fonostilistike. U tom se slučaju Vuletić poziva na Ballyjevu definiciju stilistike kao znanosti o afektivnoj vrijednosti izraza, odnosno znanosti o govoru, koja se kao takva bavi isključivo foničkom formom, zvukovnim ostvarenjem govora.

Franjo Čale (1973.) objašnjava nam kritički postupak pod nazivom „Od stilema do stila“. U definiranju stilema kreće od denotativne vrijednosti, pokušava-

jući otkriti konotacije koje mu kao ishodu izbora pridaju određenu izražajnost, funkciju u konstruiranju načina postojanja strukture. Kod proučavanja funkcije stilema bitno je da se obavlja unutar cjelovitosti neponovljive strukture koja stilu daje smisao i u njegovu se smislu sama stilski objavljuje. S druge strane, smatra kako se stil kao cjelina može objasniti jer između njega i stilema postoji specifična korelacija. Metoda od „stilema do stila“ terminološki se i sadržajno služi lingvističkim sredstvima, cilj je te metode književnokritička, ne jezična interpretacija, iako polazi od jezičnoga detalja, od lingvistički utvrđenog stilema i proučavanja njegove funkcije. Na taj se način oslanja na postignuća strukturalističke i lingvističke misli, počevši od De Saussureovih temelja u teoriji znaka i njezinih novijih razradbi, odnosa između *langue* i *parole*, pa preko Ballyjeve stilistike, koja izražajna sredstva jezika proučava s obzirom na njihov afektivni sadržaj, Marouzeauove koncepcije individualnog izbora iz jezika, pojmova denotacije i konotacije te Riffaterreova¹¹ razlikovanja jezika, koji „izražava“, od stila, koji „pojačava“.

U tom razdoblju izlazi knjiga Ljudevita Jonkea *Književni jezik u teoriji i praksi* (1964.), u kojoj pronalazimo raspravu „Piši onako kako dobri pisci pišu“. Jasno se navodi kako pisac mora poznavati standardnojezičnu normu onoga jezika kojim pišu *naši najbolji književnici*. Odraz dobra stila bilo je ugledanje na način pisanja naših književnika. Naziv članka svojevrsan je nastavak krilatice iz XIX. stoljeća *Piši onako kako narod govori*, a vrijedi tijekom cijelog XX. st.

Šezdesetih godina objavljen je veliki broj djela iz područja stilistike. Autori su svoje definicije uglavnom temeljili na postavkama C. Ballyja, dakle deskriptivne stilistike. Bilo je to desetljeće formalizma u stilistici, odnosno strukturalizma.

Kraj šezdesetih i početak sedamdesetih godina XX. stoljeća bio je period funkcionalizma. Društvene promjene uvjetuju promjene u jezičnoj stvarnosti, a jezična stvarnost stvorit će potrebe formiranja funkcionalnih stilova standardnoga jezika. Prve sustavnije opise svakoga funkcionalnog stila pronalazimo u djelima začetnika funkcionalne stilistike kao što su profesori Krunoslav Pranjić i Josip Silić. U mnogobrojnim djelima čija je tematika vezana za funkcionalnu stilistiku Pranjić i Silić iznose karakteristike svakoga pojedinog funkcionalnog stila hrvatskoga jezika.

¹¹ Riffaterre, američki teoretičar francuskoga podrijetla čiji je rad osobito zapažen u zagrebačkom lingvističkom krugu. Riffaterre je prvi nastojao otkriti koju sferu jezika nazivamo stilom. Prema njegovu određenju, dodano (dakle dodatna obavijest) bez promjene njezina značenja. Njegova se teorija stila temelji na suvremenoj teoriji obavijesti, ostajući u potpunosti u njezinim okvirima. Polazi od specifične razlike između čovjeka koji govori ili se služi pismom i pisca književnog djela. Osim toga, Riffaterre unosi novi termin stilema, koji služe za oznaku neprekazivih jezičnih elemenata koji osim svoje normalne funkcije u jezičnoj strukturi na danom mjestu svojom neprekazivošću preuzimaju i funkciju prenošenja dodatne stilističke obavijesti.

Osamdesete su obilježene stilistikom diskursa, dok devedesete obilježava zaokupljenost sociokulturnim i sociohistorijskim stilističkim proučavanjima (Bakaršić 2001.: 46).

Stilistika je u svom razvoju nerijetko oscilirala između dvije krajnosti, dva pola, dva suprotstavljena shvaćanja svoga predmeta. Tako su se smjenjivale usmjerenost na stil književnih djela i usmjerenost na „neumjetničke“ tekstove; odnosno nazivi književna stilistika i lingvistička stilistika, uz modele koji se međusobno isključuju (Isto 2001.: 41).

Složit ćemo se kako su područja stilističkih proučavanja široka. Ona su se u razvoju stilistike kretala u dva smjera, u smjeru lingvističke stilistike i u smjeru književne stilistike, ali su i se međusobno prožimala. S razvojem društva, znanosti i slično javljat će se potreba za oblikovanjem specifičnog stila pisanja, govorenja itd.¹²

Zaključak

U radu je dan pregled početaka stilističkih proučavanja strane i hrvatske stilistike. Iznese su specifičnosti svojstvene europskoj, ali i hrvatskoj stilističkoj misli. Naime, korijene stilističkih proučavanja vezujemo uz retoriku, koja je razlikovala „prosti“ ili „nizak stil“, „srednji stil“ te „uzvišen stil“. U tradicionalnoj stilistici dominiralo je normativno tumačenje stila, prema kojemu je stil mogao biti samo *dobar način pismenoga izricanja misli u prozi*. S obzirom na način njezina poimanja, s vremenom su se profilirale s jedne strane književna ili literarna stilistika, čiji je cilj bio interpretacija književnoga djela, a s druge strane lingvistička stilistika, čiji je predmet proučavanja jezik. Utemeljiteljem literarne stilistike smatra se Leo Spitzer, a lingvističke Charles Bally.

Novije stilističke discipline, koje svoja područja istraživanja vezuju uz post-strukturalističke teorije, smatraju kako uloga stilistike nije samo deskripcija, nego i interpretacija.

U središnjem poglavlju dan je pregled strujanja hrvatske stilističke misli do perioda funkcionalizma. Početke stilističkih proučavanja vezujemo uz nekoliko

¹² Hrvatska će stilistika od tog vremena ići u različitim smjerovima. Područje stilističkih istraživanja neprestano će se širiti. Veliki broj hrvatskih jezikoslovaca bavit će se problematikom jezika pojedinih hrvatskih književnika, primjerice Vladimir Anić bavit će se jezikom Ante Kovačića, Ivo Pranjković jezikom A. B. Šimića, Stjepan Babić i već spomenuti Vladimir Anić jezikom Miroslava Krležu itd. Osim toga, veliki broj jezikoslovaca proučavat će funkcionalne stilove hrvatskoga jezika, primjerice Josip Silić, Anđela Frančić, Lana Hudaček, Milica Mihaljević itd. Značajan doprinos stilistici novijeg vremena dao je i Krešimir Bagić.

imena koja su se bavila stilistikom na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Riječ je o Adolfu Veberu i Ivanu Filipoviću, koji svoje stilističke postavke vezuju uz Tomu Maretića, autora *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1899.). Maretić o stilu govori kao o „načinu izricanja misli u prozi“. Iako je na njegovim stilističkim postavkama temeljena većina stilističkih proučavanja toga vremena, zamjerala mu se suženost u predmetu proučavanja, teorijska nejasnoća te normativno poimanje stila.

Strujanja u hrvatskoj stilistici početkom druge polovice XX. stoljeće bit će značajnija i opsežnija. Predmet proučavanja pojedinih autora bit će uglavnom književna djela. Do kraja 60-ih godina stilističkim proučavanjima bavit će se Zdenko Škreb, Petar Guberina, Branko Vuletić, Frano Čale i drugi. Osobito su značajna proučavanja Petra Guberine, koji u svojim postavkama kreće od Bal-lyjevih stilističkih teorija, prema kojima ističe kako su područja afektivne stilistike, stilski i stilografski postupci te književna kritika međusobno povezani, a svaki je od njih različito efikasan za konačno razumijevanje izraza i njegove estetske vrijednosti. Branko Vuletić među prvima termin govora povezuje sa stilističkim istraživanjima.

Kraj šezdesetih godina obilježit će početak proučavanja funkcionalne stilistike, a time i funkcionalnih stilova. S razvojem društva stvorit će se i potreba za širenjem područja stilističkih istraživanja.

Temeljitija istraživanja novijih stilističkih i lingvostilističkih proučavanja bit će predmet nekih drugih radova.

LITERATURA

1. Antoš, Ankica. 1974. *Osnove lingvističke stilistike*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Bagić, Krešimir. 2006. *Bacite stil kroz vrata, vratit će se kroz prozor, Suvremena francuska i frankofona stilistika*: Zagreb: Naklada MD.
3. Bakaršić, M. *Stilistika*, Sarajevo, 2001.
4. Barić, Eugenija, Lončarić, Mijo, Malić, Dragica, Pavešić, Slavko, Peti, Mirko, Zečević, Vesna, Znika, Marija. 1997. *Hrvatska gramatika*. II. promijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
5. Belić, Aleksandar. 1935. Stil i jezik, *Naš jezik*, sv. 5, str. 133-141.
6. Brabec, Ivan, Hraste, Mate, Živković, Sreten. 1948. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
7. Brabec, Ivan, Frolo, Ivo. 1957. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za VII razred narodne osmogodišnje škole i IV razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga (Zagreb: Tipografija).
8. Čale, Frano. 1973. *Od stilema do stila*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
9. Frangeš, Ivo. 1959. *Stilističke studije*. Zagreb: Naprijed.
10. Frangeš, Ivo. 1986. *Nove stilističke studije*, Zagreb: Globus (Ljubljana: Delo).
11. Guberina, Petar. 1951. Kako se može definirati stilistika sa stanovišta jedinstva jezičnog izraza, *Republika*, VII (1951.): 11, 10, str. 774 -777.
12. Guberina, Petar. 1955. Stilistički i stilografski postupci: naučna i literarna analiza *Pogledi*, str. 167-172.
13. Guberina, Petar. 1967. *Stilistika*. Zagreb: Zavod za fonetiku Filozofskog fakulteta.
14. Jonke, Ljudevit. 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje.
15. Kalenić, Vatroslav. 1971. Maretićeva stilistika. *Jezik*, XIV (1966.- 67.), str. 78-85.
16. Lešić, Zdenko. 1971. *Jezik i književno djelo*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
17. Maretić, Tomo. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb 1899.
18. Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
19. Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
20. Škreb, Zdenko, Stamać, Ante. 1969. *Uvod u književnost*. Zagreb: Globus (Ljubljana: Delo).

21. Petračić, Franje. 1914. *Hrvatska čitanka za više razrede srednjih škola, Poetika, stilistika i proza*. Zagreb: Troškovi i naklada Kr. Hrv.-slav. dalm. zem. vlade 1914.
22. Pranjić, Krunoslav. 1968. *Jezik i književno djelo*. Zagreb: Školska knjiga.
23. Pranjić, Krunoslav. 1986. *Jezikom i stilom kroza književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
24. Rosandić, Dragutin, Silić, Josip. 1979. *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
25. Škreb, Zdenko. 1954. Prijelaz iz gramatike u stilistiku. *Jezik IV (1954.-55.)*, str. 97-101.
26. Težak, Stjepko. 2005. *Između jezika i stila*. Zagreb: Tipex.
27. Tošović, Branko. 1988. *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
28. Tošović, Branko. 2008. Hrvatska tumačenja funkcionalnostilističkoga raslojavanja jezika. *Riječ*, god.14., sv. 4., str. 34-67.
29. Vuković, Jovan. Ka problemima stilistike. 1962. *Život*, XI (1962.), Sarajevo, 3, str. 111-122.
30. Vuletić, Branko. Govor i stilistika. *Jezik XIX (1971./72.)*: 4-5, 1970., str. 140-144.

UDC: 81'38(048.82)

Professional article

Accepted: 17th May 2010

Confirmed: 22nd June 2010

THE PREVIEW OF RESEARCHES IN STYLISTICS

Slavica VRSALJKO

The University of Zadar
The Department of Teacher and Pre-school Teacher Training
slavicav@unizd.hr

Summary: *This paper provides a preview of researches in Croatian and foreign language stylistics. Starting points of this preview are differences in defining style and stylistics that spanned in its study from literary stylistics on the one hand to linguistic stylistics on the other. The beginnings of Croatian stylistics are related to Tomo Maretić, whose normative stylistics marked the first half of the 20th century. The stylistics of the second half of the 20th century took a new direction under the influence of Charles Bally and his affective stylistics. The end of the 1960s was characterized by the beginnings of functional stylistics and thus functional styles' study.*

Key words: *style, stylistics, Croatian stylistics, normative stylistics, directions in stylistics, affective stylistics, functional stylistics*
